Monument en Landschap in Berg en Dal

Postbus 34
6573 ZG Beek-Berg en Dal
Email: secretaris@monumentenlandschap.nl
Website: www.monumentenlandschap.nl

***NIEUWS*BRIEF 71**
Jaargang 18, nummer 2
Augustus 2018

Komende activiteiten

- Zaterdag 8 september 2018 en Zondag 9 september 2018.
  Open Monumentendagen.
- Woensdag 21 november 2018. Lezing over het leven en de betekenis van Maria van Gelre door drs. Marja Begheyn. Vanaf 13 oktober is de tentoonstelling: *ik, Maria van Gelre* in het Valkhofmuseum te zien.

Open Monumentendagen 8 en 9 september 2018

Zondag 9 september – Ubbergen, De Refter. 14.00-17.00u.

We hebben voor u een prachtig programma gemaakt van de Refter met als zwaartepunt 100-jaar Notre Dame des Anges, ofwel het Frans Pensionaat.

Open Monumentendagen 8 en 9 september 2018

Zoals gebruikelijk organiseert en coördineert de Stichting Monument en Landschap de Open Monumentendagen in de gemeente Berg en Dal, met dit jaar als thema "Europa". Er zijn dit jaar meerdere activiteiten en om u in de gelegenheid te stellen om meerdere bezoekjes af te leggen, hebben wij deze zowel op zaterdag als op zondag gepland.
Om u vast een indruk te geven vindt u onderstaand de verschillende activiteiten. Een uitgebreidere versie zal later in de Rozet en het Gemeentenieuws gepubliceerd worden en natuurlijk ook op onze website.

Programma zaterdag 8 september

Beek. Huize Wylerberg. 11.00-15.00u.

Jeroen van Zuylen, samensteller van het boek 'Haus Wylerberg, een grensgeval' vertelt over de boeiende geschiedenis van Huis Wylerberg, muzikaal omlijst door Duo Messingh. Zij brengen vooral eigen (instrumentale) nummers, maar ook fraai gearrangeerde covers, van Leonard Cohen tot Bee Gees en Deep Purple, maar evengoed Franse chansons. Op mandola en trekharmonica creëren Ben Dirks en Helma Mollenkamp een folky sound met afwisselend vrolijke, dan weer melancholische sferen.

Groesbeek. Klooster Mariendaal. 14.00-17.00u.

Openstelling en rondleiding in de kapel, die dateert van 1875, toen Duitse nonnen vanwege 'de Kulturkampf' naar Nederland vluchtten. Uit dankbaarheid voor hun goede werken schonk de Groesbeekse bevolking hun in 1925 een gouden schild met tekst. Deze is nu gerestaureerd en zal op deze dag onthuld worden.

Zondag 9 september

Ubbergen. De Refter. 14.00-17.00u.

We hebben voor u een prachtig programma gemaakt van de Refter met als zwaartepunt 100-jaar Notre Dame des Anges, ofwel het Frans Pensionaat. U wordt een interessante beeldpresentatie aangeboden over de geschiedenis van het gebouw en haar bewoners, van kasteel de Ubburch tot woon-werkgemeenschap De Refter. Ook is het zeer de moeite waard om een rondwandeling te maken o.l.v. een gids in het zgn. bronnenbos en een bezoek aan het nonnenkerkhofje.

Beek. St. Bartholomeuskerk. 13.00-16.30u.
In de kerk wordt een klankbeeld getoond over de geschiedenis van de kerk met een toelichting door Ton Gijsbers, afgewisseld met orgelspel door Cor van Wageningen.

H.Landstichting. Cenakelkerk. 12.30-17.00u.
Openstelling kerk en rondleiding

Kekerdom. 11.00-17.00u.
De Kekerdomse molen en de Laurentiuskerk hebben een doorlopend cultureel programma en op het nabijgelegen festivalterrein zal de 3e landschapsparade plaatsvinden ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van het natuurgebied De Millingerwaard

Een eeuw Notre Dame des Anges - de Refter

Aan de voet van de indrukwekkend steil oplopende heuvelrug in het dorp Ubbergen bij Nijmegen stond vroeger het kasteel van Ubbergen.
Tot 1582 was het slot een vierkante burcht met ronde hoektorens, dat met zijn grachten veiligheid moest bieden aan haar bewoners. Op 23 augustus 1582 werd het kasteel door de burgers van Nijmegen in brand gestoken. Zij waren bang dat de naderende Spaanse troepen kasteel Ubbergen zouden willen gebruiken als basis om de stad Nijmegen aan te vallen.

Omstreeks 1715 kwam het kasteelterrein via vererving in het bezit van Johan van Welderen, die met zijn vrouw een nieuw huis liet bouwen op de plaats van het oude kasteel. De oude burcht werd gesloopt. Het nieuwe gebouw bestond uit een souterrain met daarboven twee verdiepingen.
Het huis werd gebouwd in classicistisch-romantische stijl en werd negen traveeën (zeg maar negen raam- of deurpartijen) breed. Door de hoogteverschillen konden drie tuinen rond het nieuwe huis worden aangelegd, een hoge, een midden en een lage tuin
In 1818 kocht jonkheer G.J. Dommer van Poldersveldt het complex. Hij maakte van de tuinen een groot park, waar allerlei, voor die tijd, typische tuinsieraden werden geplaatst zoals bankjes, bruggetjes en een prieeltje en er

werden zelfs watervallen aangelegd. De familie breidde ook het huis Ubbergen uit met zijvleugels, zodat er een indrukwekkend landhuis ontstond.
Maar aan alles komt een eind. In 1868 werd het kasteel door de nieuwe eigenaar Adrianus van de Weg afgebroken. In de periode daarna werden de terreinen verkaveld en deels verkocht.

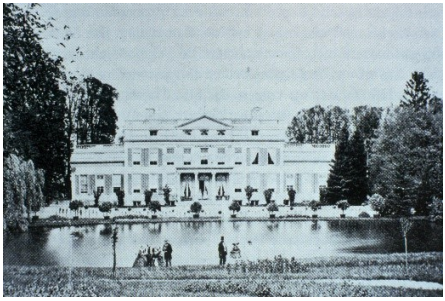

Foto uit 1865, drie jaar voor de afbraak van het "kasteel Ubbergen".

Op een van de verkochte kavels werd rond 1885 een villa gebouwd in opdracht van J.P.G. van der Meer, de zogeheten Villa Ter Meer. In 1903 kwamen de "Dames Chanoinesses de Sant Augustin" (Franse zusters uit Gray) naar Ubbergen, omdat hun klooster als gevolg van antiklerikale wetten gesloten dreigde te worden en hun bezittingen geconfisceerd. Tevens werd een ander klooster gekocht in Vught, wat later grote bekendheid zou krijgen als het talenpracticum van de Nonnen van Vught!

Het vergde heel veel moed, motivatie en doorzettingsvermogen van de zusters om ver van huis en haard weer te beginnen. Hoewel de zusters wel leservaring hadden, hadden ze veelal geen erkende diploma's. Ook was de voertaal Frans en spraken ze geen Nederlands. Om onderwijs te mogen geven was de voorwaarde dat er tenminste 3 bevoegde docenten waren en de zusters gingen zoveel mogelijk M.O.-akten halen.
Het begin was zeer moeizaam. Naast de ministeriële erkenning moesten ook zoveel mogelijk pensionairs aangetrokken worden om voldoende inkomsten te hebben. Op 1 oktober 1903 ging het internaat open met 5 meisjes: 3 Franse een 2 Nederlandse meisjes.
Door mond-op-mondreclame en schriftelijk informatiemateriaal groeide het aantal pensionairs gestaag. In 1905 19 leerlingen en daarna 30-40 meisjes. Het schoolgeld was 500 gulden per jaar en dat betekende dat het een school werd vooral voor welgestelden.
Inmiddels was ook de naastgelegen villa aangekocht en in gebruik genomen als zusterhuis en werd een imposant patronaats- en schoolgebouw met kapel opgericht in de vorm van een kruis, waarbij villa Augustin de zuidelijke arm,

het pensionaat, de slaapzalen, eetstudie en recreatiezalen de westelijk arm, de kapel de oostelijke arm en in 1926 uitgebreid met de noordelijke arm als klooster.

De architect zou zich hebben laten inspireren door het oud kasteel van Ubbergen. De centrale hal met zijn marmeren zuiltjes met Corinthische kapitelen en rood-bakstenen gewelven, heeft wel iets deftigs.

Dat gold ook voor de parloirs, de spreekkamers waar de meisjes hun familie ontvingen. Op de hogere etages was de inrichting eenvoudig. Zo waren de dortoirs, slaapzalen op de tweede verdieping verdeeld in chambrettes, slaaphokjes met vurenhouten wanden en een gordijn aan de voorkant. De ouderejaars konden beschikken over een- of tweepersoons kamertjes.

De lengte van het verblijf was erg wisselend. Ook de leeftijden waren verschillend. Uit de leerlingenlijsten valt af te lezen, dat 60 procent van de pensionairs kort verbleef: een jaar of nog minder. Waarschijnlijk volgden ze korte cursussen die de zusters aanboden. De overige 40% bezocht Notre Dame 2 jaar of langer. Maar weinig meisjes volgden 4 jaar of langer de mulo-opleiding of de Mo-A examens Frans, Engels en Duits. Het was een internationaal gezelschap met meisjes uit Frankrijk, België, Duitsland, Engeland en Nederland. De voertaal was Frans, zeker met de zusters.

De leerlingen van Notre Dame onderscheidden zich door hun schooluniform. Tientallen jaren was het zwart. In 1913 moesten de pensionaires in hun uitzet 2 zwarte en 1 witte jurk hebben. De witte was voor zon- en feestdagen en door de weeks liepen ze in het

zwart, later blauw met een wit bloesje met ronde kraag en een zwarte schort en zwarte kousen. Naar Frans gebruik werd het geheel gecompleteerd met een lint. Tot in de jaren ‘30 droegen de meisjes niet alleen een lint om het middel, maar ook een soort paardentuig over beide schouders. En in de kapel moesten ze hun hoofd bedekken met een zwarte voile. Later werden het grijze truien en rokken met een witte bloes en een gekleurd lint dat aangaf in welk leerjaar je zat.

Ook de zusters waren aan hun kleding te herkennen: de koorzusters of Mères en de lekenzusters of Soeurs. De Mères waren veelal van goede komaf en hadden bij hun intrede een bruidsschat meegenomen. Zij waren degenen die lesgaven. Alle zusters droegen een zwart habijt. De Mères met een zwarte kap en de Soeurs met een witte. Die deden nederiger werk en waren vaak de werkzusters die zorgden voor de keuken, de was en het schoonhouden van de gangen. Maar ook regelden zij veelal de inkoop en beheerden de financiën.

De onderwijswet van Thorbecke in 1863 bepaalde dat er, naast het gymnasium dat moest opleiden voor de universiteit, er een HBS voor jongens kwam en een MMS voor meisjes. Maar de MMS had niet dezelfde status: geen subsidieregeling en geen erkend diploma, maar slechts een getuigschrift van de school zelf als een meisje met goed gevolg de opleiding had afgesloten.

In 1926 besluit Notre Dame een MMS te starten en 4 meisjes deden eindexamen in 1932.

De klassen waren eigenlijk te klein en dus werden externe leerlingen uit de omgeving geworven, want voor de levensvatbaarheid van de MMS waren zij onmisbaar.

Tot 1928 waren alle vrouwelijke leerkrachten religieus, daarna groeide het aantal niet-religieuzen gestaag en deden zelf mannelijke leerkrachten hun intrede.

Een van de bekendste docenten was Marga Klompe, die tussen 1938 en 1943 scheikunde gaf. Na haar

vertrek ging zij een bijzondere carrière tegemoet: zij werd de eerste vrouwelijke minister van Nederland.
Na de WOII werd Nederlands de voertaal. De zusters behielden de regie over het internaat, maar in 1964 werd de leiding over de school overgenomen door een mannelijke directeur, Jan Schillings. De meerderheid van de leerlingen was nu ook extern en steeds meer leerlingen kwamen uit Beek
Door het groeiend aantal leerlingen werd in 1959 op het terrein van de school een nieuw noodgebouw neergezet. Daar werden lessen gegeven aan de lagere klassen. De ouderejaars kregen nog steeds les in het oude gebouw. Er kwam ook een moderne gymzaal en twee praktijklokalen voor natuurkunde en tekenen.
Omdat er te weinig religieuzen over waren voor het onderhouden van het internaat, besloot de congregatie het klooster te sluiten en daarna ook het internaat op te heffen. De laatste internen verdwenen in 1971 en het hele terrein werd verkocht aan Dombo Beheer van de textielfabrikant Van Rijendam.
Van Rijendam gaf het de naam “De Refter” en begon er een congres-annex alpine/skicentrum met een kunstskibaan. Maar het project kwam niet van de grond en daarom ging de eigenaar in het zusterhuis een twintigtal kamers verhuren. In het hoofdgebouw werden tijdelijk Surinamers gehuisvest, die na het uitroepen van de zelfstandige republiek Suriname, verkozen om Nederlander te blijven.

In 1978 kocht projectontwikkelaar Noviomagum BV het complex en gedurende ongeveer 2 jaar werd het hoofdgebouw gebruikt voor de opvang van Vietnamese vluchtelingen. De eigenlijke bedoeling was om de Refter te verbouwen tot 35 luxe appartementen. Maar daarbij zaten de huurders in de weg. Door geen onderhoud meer te plegen en ook noodzakelijke reparaties niet uit te voeren, werd de druk op de huurders om te vertrekken opgevoerd. Het gevolg was dat de boel snel verloederde.
De groep kamerbewoners kwam tegen deze handelwijze en plannen in verzet en ontwikkelde een eigen plan voor bewoning en mens- en milieuvriendelijke activiteiten. Zij richtten in 1982 de Stichting tot

Behoud van de Refter op en overtuigden de bank, de grootste schuldeiser van de bijna failliete eigenaar, van hun plannen.
De bank kocht op een veiling het gebouw. Reden voor een bescheiden feestje. Het Rijk en de Provincie gaven subsidie en de gemeente Ubbergen stond garant. Uiteindelijk kocht de Stichting De Refter het gebouw op 13 september 1983 en kon het renoveren beginnen. Alle bewoners betalen een vergoeding aan de stichting en verrichten het hoogst noodzakelijke onderhoud zelf. De bank betaalt de materialen. Door een bepaalde meewerkconstructie met de aannemer kunnen de restauratiekosten verlaagd worden. Een gigantisch karwei. Ook pakken de bewoners het verwaarloosde natuurgebied aan. De skibaan wordt opgeruimd en ook de barakken van de oude school. Ook het kerkhofje van de nonnen wordt onderhanden genomen en de kruisen gerenoveerd.

Als in 1985 De Refter officieel wordt geopend als woon-werkpand, zijn er op dat moment meer dan 70 wooneenheden en een groot aantal werkruimten gerealiseerd. Te vinden zijn o.m. een bakkerij, houtwerkplaats, muziekstudio, fijn-metaalbedrijf, pottenbakker, winkeltje met biologische producten, tentoonstellingsruimte. Tevens is er een professionele keuken en is er accommodatie voor groepen.
Er wonen en werken nu zo'n 90 mensen op De Refter, waarvan de helft, merendeels 30-ers, in een woongroep en de andere helft in een zelfstandige eenheid. In de Villa zijn zelfs een paar seniorenwoningen gerealiseerd. De oudste bewoner is 90+. Refterbewoners vormen een heel diverse groep: natuurliefhebbers, idealisten, sociale types, rustzoekers, alternatieven, die bereid zijn om samen met andere mensen te wonen en tijd en energie willen steken aan het onderhoud en beheer van gebouw en tuinen.

Fred Tittse

Bron:
Het Rijk van Nijmegen, Oostelijk gedeelte en de Duffelt door A.G. Schulte;
Notre Dame des Anges 1903-2003 door Rob Wolf